

Kaba Eszter

Rendszerben élünk

Beszámoló a Legenda Közművelődési Egyesület

*„Rendszerváltás(ok) Magyarországon” című konferenciájáról
(2009. szeptember 10., Budapest)*

Képzeljék el, hogy az utcán sorra szólítják meg a járókelőket azzal, hogy válaszoljanak a következő kérdésre: mi a rendszerváltás lényege vagy értelme? A Szonda Ipsos felmérése¹ szerint 100-ból mindössze 66 ember tudna egyáltalán valamilyen választ adni erre a kérdésre. A rendszerváltáshoz kapcsolt fogalmak pedig igen széles skálán mozognának a cizellálttól a nyomdafestéket nem tűrőig, ilyenformán: „jogállam”; „normálisan működő ország, ahol félelem nélkül lehet élni”; az „oroszok kivonulása”; a „szabadságért cserébe nyomort és kiszámíthatatlanságot kaptunk” – és még sorolhatnánk.

A rendszerváltás fogalmának meghatározására a kilencvenes évek eleje óta több kísérlet is történt. Kornai János, megközelítésében a szocializmus és az azt elfogadó rendszer, a kapitalizmus jellemzőit összevetve, a rendszerváltást átmenetként határozta meg, amelynek során a szocializmust jellemző feltételek (a köztulajdon dominanciája; a társadalmi, gazdasági tevékenységek döntően bürokratikus koordinációja; a marxista–leninista kommunista párt hatalmi monopóliuma) átadják helyüket a kapitalista rendszerre jellemzőeknek (a magántulajdon dominanciája; a gazdasági tevékenységek piaci koordinációja; a politikai hatalom nem áll szemben a magántulajdonnal és a piaccal). Kornai szerint ez időhöz is kötött folyamat, amely Magyarországon az 1990-es évek végére zajlott le.

A fogalmi meghatározás mellett ennek a – jobb kifejezés híján – eseménysorozatnak a megnevezése is kérdéses. „Én a rendszerváltás szót utálom, lovat lehet váltani, rendszert nem” – nyilatkozta Antall József miniszterelnöksége idején. A történészek, közírók sem jutottak megegyezésre az elnevezést illetően, így a *rendszerváltás* szó mellett a *rendszerváltozás* és a *rendszerváltoztatás* is elterjedtté vált. Érdeemes közelebről is megvizsgálni ezeket a szóösszetételeket. A *váltás* mindenképpen valamiféle cserét vagy fordulópontot jelöl. A *változás* inkább alakulás, belülről fakadó metamorfózis, külső kényszer vagy belső igény hatására. A *változtatás* pedig leginkább variáció egy témára, amely érintetlenül hagyja a lényegét.

¹ A Szonda Ipsos felmérése 2009 augusztusában, 773 fő részvételével, önkéntes kérdőív segítségével történt. A kutatást Hack-Handa József ismertette bővebben előadásában.

Tovább játszott e három szóval és értelmezési lehetőségeikkel a Legenda Közművelődési Egyesület első, *Rendszerváltás(ok) Magyarországon* címet viselő konferenciájának előadógárdája 2009. szeptember 10-én a Budapest Főváros Levéltárában tartott tudományos rendezvényen. A konferencia szervezőinek nem titkolt célja volt, hogy az évforduló kapcsán különösen divatosná vált *rendszerváltás* fogalmát ezúttal ne politikatörténeti – s főként ne aktuálpolitikai –, hanem gazdaság-, társadalom- és kultúrtörténeti szempontból járják körül. Külön érdekességnek számított, hogy nem csupán az 1989–1990-es eseményeket idézték fel, hanem a rendszerváltás fogalmi kategóriájának bővítésére is törekedtek. Bevezető előadásában Rainer M. János (1956-os Intézet) az 1989-es változások lényegét fogalomtörténeti szempontból járta körül, főként a már fent idézett Kornai, valamint Kis János megállapításaira támaszkodva tekintette át a vonatkozó politikatudományi, szociológiai és történeti magyarázatokat.

Az egész napos konferencia ezután két, egymástól jól elkülönülő blokkra oszlott. A Magyarország történetén átívelő részben az előadók hallgatóik figyelmét arra hívták fel, hogy a magyar történelem folyamán nem az 1989-ben lezajlott rendszerváltás volt az egyetlen, azt sok és sokféle rezsimváltozás megelőzte már. Rendszerváltás történt I. István idején, a törzsszövetségi rendszert felváltó egységes közigazgatás létrejöttével (Kis Péter, Budapest Főváros Levéltára), míg a 17. század második felében politikai elitváltásról (Várkonyi Gábor, ELTE BTK), II. József, majd utódja, II. Lipót idején pedig uralkodói szemléletváltásokról beszélhetünk (Tóth Kinga egyetemi hallgató, ELTE BTK).

A 19. század döntő politikai és társadalmi változásokat hozott. A század közepére általánossá vált az a meggyőződés, hogy a bomló feudális viszonyok okozta válsághelyzetből a polgári átalakulás az egyetlen kiút. A polgárosodás folyamata a forradalmak vívmányai ellenére egészen az 1870-es évekig eltartott, és együtt járt a politikai rendszer intézményeinek változásával (Csorba László, ELTE BTK). Az ezt követő *boldog békeidők*nek nevezett korszak egészen 1914-ig, az első világháború kitöréséig tartott. A háborús helyzet, az egyre fokozódó nemzeti és társadalmi ellentétek vezettek végül a Habsburg Birodalom felbomlásához. Kovács Tamás (Magyar Országos Levéltár) ezt a rendkívül eseménydús időszakot taglalta előadásában, kihegyezve mondanivalóját a lecsökkent területű Magyarországot kormányozó politikai erők legitimitációs problémáira.

A konferencia második része már a köznapibb értelemben vett rendszerváltást, vagyis a szocialista rendszer felbomlását, az 1989–1990-es történéseket és azok előzményeit járta körül. Ennek felvezetése volt a szocialista rendszer kezdetéhez visszanyúló, a „Káderdülő” (vagyis a második világháború utáni budai Hegyvidék) régi-új lakóiról szóló előadás (Majtényi György, Magyar Országos Levéltár). A sokak által megélt 1989-es események vizsgálata is több szempontú volt. A sajtóban máig jelenlevő, népszerű témaként előkerült az ügynökkérdés. Molnár János (PhD-hallgató, Debreceni Egyetem) előadásában Nagy Imre és társai újratemetésének állambiztonsági előkészítése kapcsán a levéltári források hiányáról, a megfigyelési ügyek feltárásának, nyilvánosságra hozatalának nehézségeiről beszélt.

Az 1980-as évek vége a hivatalos ideológia szerinti uralkodó osztály, a munkásság hanyatlásának is az időszaka. E téma dokumentum- és játékfilmes megjelenítéséről tartott vetítéssel egybekötött előadást Tóth Eszter Zsófia (Magyar Országos Levéltár). Az 1989-et követő évek, a privatizálás időszaka a mezőgazdasági termelés átalakulását hozta, a helyi termelősövetkezetek életében is jelentős változások következtek be. Ezt mutatta be egy Bács-Kiskun megyei település, Izsák példáján keresztül Megyesi Boldizsár (MTA Politikatudományi Intézet). Az előadók a szocializmusban és napjainkban egyaránt aktuális kérdésekkel is foglalkoztak, így például: az idegenvezetői munka lehetőségeivel és korlátaival (Lénárt András, 1956-os Intézet), valamint a prostitúció évszázados intézményével (Szécsényi Mihály, Budapest Főváros Levéltára). A konferencia két utolsó korreferátuma a rendszerváltás *megéléséről* szólt. A napjainkig ható kedvezőtlen társadalmi változások, az elszegényedés, a munkanélküliség, melyek főként a gazdasági szerkezetváltozás következtében radikálisan átalakuló foglalkoztatásból fakadnak (Valuch Tibor, 1956-os Intézet), részben választ adnak a fentebb idézett közvélemény-kutatás kérdésére: miért érzi a megkérdezettek 51%-a önmagát vagy családját a rendszerváltás vesztesének (Hack-Handa József, Szonda Ipsos)?

Összefoglalásul: az előadásokban csaknem mindig előkerült valamilyen formában a mindenkori változás velejárója: a *veszteség* és a *nyereség*. A paradigmaváltás során legtöbbször rajtaveszít az előző berendezkedés vezető politikai, társadalmi elitje, és ezzel párhuzamosan nyer az új vezető réteg, amely előnyös helyzetét a lehető legjobban igyekszik kihasználni. Frissen megkaparintott hatalmi pozíciójában a bosszú vágyától sem mentes, s retorziót követel. Ez milyen formában jelentkezik, s egy adott korszakban miként zajlik maga a változás? A választ talán a konferencia tavasszal megjelenő kötete adja majd meg. Csak ki ne derüljön, hogy a rendszerváltás nagy vesztesei – mi vagyunk.